

II

Horizont

„Rimljanin ti si, ovo ti je poziv:
Da vladaš svetom, jer njegov si gospodar,
da miru daješ običaj i zakone,
milostiv budeš onima koji se pokore poslušno,
i da u ratu skršiš prkos buntovnika.“

Vergilije

„Kao što feniksovo gnezdo u Asiriji stalno iznova
iz plamena nastaje kada ptica
proživi deceniju od svog života vekova,
tako i novi Rim odbaci godine pozne
dajući sebi svog gospodara lik.
Jer Marsov narod mi smo.“

Marcijal

1. Orijent pod rimskom vlašću

Propast starih i uspon novih carstava

Svi pogledi behu usmereni na Rim i njegovu vladavinu svetom. O njoj je odlučilo prvih sedam decenija II veka pre nove

ere. U to vreme najpre su zabeležene pobeде Republike nad helenističkim kraljevima Makedonije, Egipta, Male Azije i Bliskog istoka. Nakon toga, usledila je sve veća agresivnost rimskog Senata, koji je pred sobom umesto zahvalno pognutih leđa uvek video nove protivnike spremne na rat. To je na kraju stvorilo potresan prizor velike sile koja razmahuje oko sebe ognjem i mačem, koja ne izlazi na kraj sa svojim vladarskim zadacima, i pouzda se samo još u oružje.

Ko je na smeni stoleća putovao kroz Sredozemlje, s punim pravom žalio se na stanje u kom se nalazi svet. Stvaranje provincija u Makedoniji, Africi, velikim delovima Grčke i Azije, Frigije, Kilikije i južne Francuske, koje se odigralo oko 148. i 100. godine pre nove ere, samo na prvi pogled je delovalo kao pobeда jedne političke volje koja planskim aneksijama nastoji da prostor Sredozemlja na nov način uredi pod rimskom vlašću. Te volje zapravo nije bilo. Svet helenističkih država urušio se pod težinom rimske vlasti, koja je svoje legije i njihove komandante prisiljavala da ostanu tamo gde iz ruševina razorenog poretka nisu više mogli da rekonstruišu ništa upotrebljivo.

Najupadljivije zbivanje u ovim decenijama rimskih pobeда bio je uspon samostalne jevrejske države. Kralj Antioh IV iz dinastije Seleukida, kome je bio potčinjen Jerusalem, pokušao je 168. godine silom da helenizuje Jevreje. Njegovi verski proglasi pretili su – namerno ili nenamerno – da iskorene veru u starog boga Izraela:

„I posla kralj preko glasnika pismo u Jerusalem i u gradove Judine da se treba ponašati po običajima stranaca, iz svetinja udaljiti baklje i žrtvenike, oskrnaviti sabat i praznike, opoganiti svetinju i one koji joj služe, podići svete gajeve, žrtvenike i idole, klati svinje i nečiste životinje, sinove ostavljati neobrezane i prljati se gadom i

nečistotom, zakone zaboraviti i sve običaje promeniti.
Ko god tako ne bude činio, da se pogubi.“²⁸

Pokušaj ovog kralja pretrpeo je neuspeh. Izazvao je ustanak jevrejskog seoskog stanovništva, koji je svoje predvodnike našao u Hasmonejcima, svešteniku Mateju i petorici njegovih sinova. Oni su vladali svim tehnikama gerilskog ratovanja i odbijali su svaki kompromis. Izborili su se najpre za versku slobodu (163), zatim za nacionalnu nezavisnost (142), a na posletku i za kraljevsku krunu (135). Ova nova država proširila se na Galileju, istočni Jordan, na obale i južna područja Idumejaca, i ubrzo je zavladała celom Palestinom.

To je omogućio savez s Rimom (161), koji je od prvog trenutka podržao pobunu Hasmonejaca i objavljivao da podržava slobodu Jevreja, jer je ona vidno slabila moć sirijskih kraljeva. Stoga je nakon rimskog sklapanja saveza s Jevrejima Demetrije I iz dinastije Seleukida (vladao 162–150) iz Rima dobio pismo u kojem mu se otvoreno preti rimskom intervencijom: „Ako Jevreji i dalje budu morali na tebe da se žale, mi ćemo im pomoći da svoje pravo ostvare i zaratićemo s tobom na moru i na kopnu.“²⁹ Ovako ukoren, poslušao je opomenu.

Pompejev novi poredak na istoku

Dobri odnosi Hasmonejaca s Rimom potrajali su sve do sedamdesetih godina, bez obzira na međusobne borbe za vlast među Jevrejima. A onda je došao Pompej. Rimski narod

²⁸ Prva knjiga o Makabejcima 1, 44–57. O ovim zbivanjima vidi i: E. Bickermann, *Der Got der Makkbaer (Bog Makebejaca)*, 1937; P. Schäfer, *Geschichte der Juden in der Antike (Istorija Jevreja u antici)*, 1983; K. Bringmann, *Hellenistische Reform und Religionsverfolgung in Judäa (Helenistička reforma i verski progoni u Judeji)*, 1983.

²⁹ Prva knjiga o Makabejcima 8, 32.

mu je 67. godine poverio borbu protiv pirata na području celog Sredozemlja i dao mu je sva sredstva koja je za to zahtevao: legije, brodove i obilato popunjenu ratnu blagajnu; njegova komandna vlast prokonzula imala je primat nad službenim ovlašćenjima pravih namesnika u svim provincijama u Sredozemlju, do pedeset kilometara u kopno. Uspeh je bio upečatljiv: u roku od tri meseca piratska uporišta na svim obalama su gorela, a 846 piratskih brodova poslato je na dno mora – što doznajemo iz zahvalnice koju je trijumfalni pobednik uputio bogovima. Tek sada, klicao je ponesen vestima o pobedi Ciceron, Rim vlada Sredozemljem, od okeana do Crnog mora, „kao bezbednom i zatvorenom lukom“. Mogao je da doda i da još nikad nijedan general nije tako ubedljivo dokazao za šta su on i njemu slični sposobni ako im se da komandna vlast bez uobičajenih vremenskih i prostornih ograničenja: ako ustreba, svojim legijama će i nebo svući na zemlju.

Šta je, međutim, odatle proizašlo? Najpre nov, veliki rat. Pompej je dobio komandu nad azijskim legijama, prodro je do Kaspijskog mora, opustošio Jeremeniju, marširao glavnim starim azijskim drumovima ka jugu i u Siriji razbio staru državu Seleukida; njegove prethodnice prešle su granicu ka Arabiji. U Rimu su se divili pobedi nad narodima čija imena još niko nije čuo, a maštu je raspaljivala predstava o dvanaest kraljeva koji su pali na kolena pred rimskim vojnim zapovednikom i prineli mu darove, kao bogu. Pompej je bio na vrhuncu slave. Svoje pobeđe krunisao je novim poretком zemalja od Bosfora do Palestine, dok je Siriju sveo na rang rimske provincije.

Na istoku su ovog Rimljanina slavili kao drugog Aleksandra. U Rimu ga natpis u hramu Venere Pobednice veliča kao

osvajачa sveta, koji je oslobodio okeane, zaštitio saveznike i „pomerio granice carstva do kraja sveta, spasavši i uvećavši prihode Rimljana“.³⁰

U ovaj vrtlog aneksija bila je uvučena i Palestina. Vođe jevrejske države, slepe za promene u svetu, predugo su verovalе da svoje zavade oko prvosveštениčkog položaja i kraljevskog dostojanstva mogu i dalje da nastave onako kako su navikle. Ratoborni petlići Hirkan i Aristobul, zavađeni sinovi kralja Aleksandra I Janeja (umro 76. godine) pogrešno su verovali da Pompeja i njegove generale mogu da uključe u svoju taktičku računicu; naizmenično su slali izaslanike i plemenitim su darovima razmazili svakog ko im se činio korisnim. Ali kad su se uprkos velikodušnim poklonima pregovori otegnuli bez ikakvih rezultata, i kada je Aristobul (umro 49. godine) izvojevao pobedu i odmah pojačao svoje naoružanje, Pompej je izgubio strpljenje. Naredio je da mu se predaju sva utvrđenja Judeje i sa svojom vojskom pojavio se pred Jerusalimom. U jesen 63, njegovi legionari izvršili su juriš na grad koji su tri meseca držali pod opsadom, zaustavivši se tek pred Hramovnom gorom, tj. brdom Morija.

Prema jevrejskom predanju, prvosveštenik je tog dana služio na oltaru, ne obazirući se na opasnost. Pompej, koga to nije previše impresioniralo, ušao je u Svetinju nad svetinjama, gde je smeo da ulazi samo prvosveštenik, i to samo na Dan pomirenja (Jom kipur). U očima pobožnih to beše ogromno svetogrđe, mada Rimljanin nije ni takao blago hrama. Petnaest godina kasnije, neobuzdano su likovali kada su čuli za sramnu smrt oskrvniljа hrama na obalama Egipta. Bog mu je presudio:

³⁰ Diodor 40, 4.

„A ne morah da čekam da mi Bog posvedoči taštinu čoveka izbodenog u brdima Egipta, rastoči se u ništa na kopnu i na moru, telo mu odneše valovi uz mnoge pogrde, i ne bi nikog da ga pogrebe, jer ga Bog uništi u sramoti.“³¹

Jevrejska nezavisnost, međutim, beše za neko vreme proigrana. Pobjednik je Aristobula kaznio po ratnom pravu i odveo ga je s porodicom u Rim, gde su u trijumfalnoj povorci prikazani narodu koji je klicao. Smanjio je teritoriju Judeje i ograničio je na područje koje su naseljavali Jevreji. Namesnik sirijske provincije dobio je nadzor nad njom i zadužen je da se stara o redovnom prikupljanju utvrđenog godišnjeg danka. Flavije Josif, istoričar svih jevrejskih nedaća, svodi bilans:

„Za ovu katastrofu Jerusalima kriv beše samo sukob između Hirkana i Aristobula. Izgubili smo svoju slobodu i postali podanici Rimljana. Oni su nas prinudili da vratimo zemlju koju smo oružjem osvojili i oduzeli Sirijcima. Uz to, Rimljani kod nas za kratko vreme uteraše danak od preko 10.000 talanata, a kraljevsko dostojanstvo, koje se ranije davalo onima koji su na osnovu porekla bili prvosveštenici, pripalo je ljudima iz naroda.“³²

Ovaj sud bio je preuranjen. „Čoveku iz naroda“ će, naime, još jednom poći za rukom ono čemu su mogli da se nadaju samo sanjari: osnivanje velikog jevrejskog carstva, koje je podsećalo na doba nikad zaboravljenog cara Davida.

³¹ Psalmi Solomonovi 2, 26 i dalje (Kautzsch, *Apokryphen II*, 1900, str. 133).

³² Uporedi: K. Bringmann, *Geschichte der Juden im Altertum (Istorija Jevreja u starini)*, 2005, str. 165 i dalje; E. Baltrusch, *Die Juden und das Römische Reich (Jevreji i Rimsko carstvo)*, 2002, str. 125 i dalje. (O novom poretku.)

2. Gordi snovi: Irodovo carstvo

Kralj milošću Rima

Sa Pompejevim ratnim pohodima propala je kraljevska vlast Seleukida i Hasmonejaca. Po obodima imperije, pa i u Palestini, vladali su podanički kraljevi, pod ličnom zaštitom rimskih vlastodržaca. Naređenja su primali od njih lično i samo njima su mogli da zahvale za presto i vlast nad narodom, kom su uglavnom bili tuđi i s kojim ih gotovo ništa nije povezivalo. Vladari ovog kova služili su imajući u vidu samo sopstvenu korist. Rim je na njih gledao blagonaklono. Sve dok granice njegove vlasti nisu bile obezbeđene, takvi saveznici bili su mu potrebni.

Tokom narednih decenija, građanskim ratovima zaokupljeni gospodari Rima nisu imali vremena da utvrđuju, ili čak obnavljaju poredak uspostavljen na istoku – naprotiv. Ako i nisu baš odmah nastupali kao pljačkaši, guverneri koje su postavljali u Siriji proizvoljno su se mešali u unutrašnje stvari Judeje i time izazivali ustanke, a zatim ih gvozdenom rukom gušili. Licinije Kras, koji je 53. godine pre nove ere s velikom vojskom prošao kroz Palestinu rešen da se obračuna s Parćanskim kraljevstvom, opljačkao je blago hrama u Jerusalamu, a njegov legat Kasije Longin, kasnije jedan od Cezarovih ubica, umirio je zemlju i oko 30.000 ljudi oterao u ropstvo. Nakon Cezarove smrti, u martu 44. godine pre nove ere, ponovo je prošao kroz Palestinu, prikupljajući oružje, vrbujući vojnike i uterujući poreze, kako bi mogao da se održi u očekivanoj borbi s trijumviratom sa zapada.

Među ovim jevrejskim poslušnicima, koji su se naročito odlikovali prikupljanjem novca i uterivanjem poreza, posebno se istakao izvesni Irod, strateg iz Galileje. Gotovo ništa

nije nagoveštavalo da će taj čovek jednog dana pisati istoriju. Nije rođen u kraljevskoj kući, nije bio prvenac svoga oca Antipatera, Idumejca preobraćenog u jevrejsku veru, niti je mogao da se pohvali srodstvom s Hasmonejcima koji su od 135. godine pre nove ere vladali Palestinom. Prema ortodoksnom shvatanju nije bio čak ni Jevrejin, jer je njegova majka Kipar bila ćerka arapskog šeika. Za vlast u Jerusalamu borio se kao autsajder. Kralj je postao 37. godine pre nove ere, i to je ostao sve do smrti, 4. godine nove ere.³³ Cenu su predstavljala dugogodišnja povijanja kako vetar duva, skakanje na svaki mig Rimljana, kršenje reči, ubistva i diplomatska fleksibilnost koja će kasnije zapanjiti čak i Avgusta.

Uspon je započeo u Cezarovoj službi, da bi nakon njegove smrti prešao u tabor njegovih ubica. Kraće vreme bio je Kasijev uterivač poreza, da bi ga napustio kad je u jesen 42. poražen u bici kod Filipa i pohrlio Marku Antoniju, koji je kao jedan od trijumvira iz Rima vladao celim istočnim delom carstva a njegova reč bila zakon. Kad je i njegova zvezda pala, nakon bitke kod Akcija, na Rodosu i u Aleksandriji klečao je pred Oktavijanom. Ne pokušavajući da se opravda, položio mu je pred noge znake kraljevske vlasti i izjavio da će, ako novi gospodar želi, i njemu služiti jednako odano kao i starom – i održao je reč. Oktavijan, koji je bio prijemčiv za ovakav pristup, vratio je pokajniku kraljevsku dijademu, uzeo mu osamsto talanata i dao delove Palestine koji su pripadali Kleopatri; oni su Irodu konačno doneli izlaz na more za kojim je dugo žudeo.³⁴ Teritorija kojom je vladao

³³ Šefer, već navedeno, str. 98 i dalje; K. Bringmann, na navedenom mestu, str. 161 i dalje; Irodove biografije: L. M. Ginter, *Irod Veliki*, 2005; E. Baltroš, *Irod. Kralj u Svetoj zemlji*, 2012.

³⁴ *O poretku Istoka*, Dion, 51–56 i Strabon, 8–17. D. Medži, *Rimska vlast u Maloj Aziji I*, 1950, str. 442 i dalje; CAH X, 1996, str. 647 i dalje.

konačno je bila velika kao nekadašnja država kralja Davida, prestonica Jerusalem blistala je kao jedan od vodećih gradova na Bliskom istoku – a ipak je kraljeva vlast i nakon trideset godina bila jednako nestabilna kao i na početku.

Irod je svakog trena svog života bio svestan da je kralj po milosti Rima. Svoj politički kredo izgradio je još kao dvadesetpetogodišnjak, u Kasijevoj službi: „Smatrao je da je pametno služiti Rimljanima i po svaku cenu steći njihovu blagonaklonost.“³⁵

Čitavog života činio je sve da ne izgubi naklonost Rima. Novoosnovani lučki grad Cezareja Maritima ne samo da je nosio ime cara (Cezara) već se i nad lukom uzdizao hram posvećen Avgustu. Ko god bi se tu iskrcao i stupio u novo veliko carstvo mogao je da spozna koliko je ono malo u rukama rimskog gospodara. Odajući mu počasti kao bogu, Irod je vršio svoju podaničku dužnost. „Jednom rečju: nije moguće navesti nijedno spomena vredno mesto njegovog carstva koje je Irod ostavio bez nekog obeležja odavanja počasti Cezaru Avgustu. A nakon što je sopstvenu zemlju ispunio hramovima, objektima u carevu čast napunio je i provinciju Siriju.“³⁶

Da postupi na svoju ruku Irod se odvažio samo jednom, kad je na jugu Judeje bez rimskog naređenja napao Nabatejce. Avgust ga je oštro ukorio, dajući mu je na znanje da, ukoliko se tako nešto ponovi, na njega više neće gledati kao na prijatelja, već kao na podanika.³⁷ Pretnja je delovala i Irod se pokajao. Oba sina poslao je u Rim da se izvine – što je bio lepši način da se opiše dobrovoljno davanje talaca. Više puta je posećivao Avgusta, sprijateljio se s Agripom,

³⁵ Josif, *Jevrejske starine* 14, 272 i dalje.

³⁶ Josif, *Judejski rat* 1, 407.

³⁷ Josif, *Jevrejske starine* 16, 291.

negovao je kult cara ne obazirući se na proteste svog naroda i predstavljao se kao najverniji među vernima. Pa ipak: bilo kakva sitna greška, makar i najmanja promena vlasti u Rimu, i njegovi snovi o velikom jevrejskom carstvu na istoku pukli bi kao mehur od sapunice.

Kralj bez naroda

Odnos kralja prema jevrejskim podanicima od samog početka bio je napet. Irodu tu ništa nisu pomagala uveravanja da je „voljom božjom jevrejski narod doveo do sreće s kakvom se nikad ranije nije upoznao“.³⁸ Većina njegovih podanika smatrala je drugačije. Na svojim leđima vukli su težak teret poreza, jer su pored izdataka za jerusalimski hram i sveštenstvo uvedeni još i redovni porezi. Oni su u dobroj meri služili i skupom izdržavanju dvora, koji je više priličio nekom helenističkom vladaru nego jevrejskom narodnom kralju. Osim toga, novcem od poreza finansirani su i kraljevska strast za gradnjom i održavanjem jake plaćeničke vojske, koja se sastojala od Tračana, Gala, Germana i Grka, a ako ustreba, mogla je da se upotrebi i protiv sopstvenih podanika. Sud koji je, kako Flavije Josif piše, o vladaru donelo jevrejsko poslanstvo u Rimu bio je možda preteran, ali u svakom slučaju ne i pogrešan: „Jevreji su pretrpeli više nedaća nego njihovi očevi otkako su se pod Kserksom Vavilonskim vratili u svoju domovinu.“ (Str. 49???)

Nonšalantnost s kojom se kralj odnosio prema veri svoga naroda neprestano je izazivala gnev pobožnih. Tako je bilo i kad je vladar, koga je Oktavijan usrećio zemljom i krunom, u Jerusalamu izgradio pozorište za održavanje svečanosti, a u ravnici izvan grada amfiteatar, gde je priređivao igre u čast

³⁸ Josif, *Jevrejske starine* 15, 383.

svog pokrovitelja. Na užas njegovog naroda, tu su se borili gladijatori, održavale konjske trke, ljudi su umirali u raljama divljih zveri. U svečano ukrašenom amfiteatru slike su prikazivale Avgustova velika dela i trofeje koje je opljačkao od bezbroj naroda.³⁹ Kralja je potpuno hladnim ostavljalo što sve to vređa Jehovu. Milost dalekog gospodara sveta značila mu je više od sloge sa sopstvenim narodom.

Jehova je, doduše, dobio poklon kakav nijedan od Hasmonajaca nije mogao da mu podari. Po svom sjaju bacio je u zasenak sve dotad viđeno na istoku, pa čak i otprilike u isto vreme podignuti Zevsov hram u Damasku. Nakon devetogodišnje gradnje na mestu Solomonovog hrama koji je 587. godine pre nove ere razorio vavilonski kralj Nabukodonosor uzdigao se novi, čija su veličina i sjaj učinili da brzo bude zaboravljena tuga zbog nestanka vekovima starog pomoćnog zdanja. Ogromne dvorane sa stubovima s grčkim kapitelima, veličanstvene kapije i stepeništa i zlatom obložene zgrade u unutrašnjem delu svetinje ostavljali su posetioca bez reči. Kada je 15. godine pre nove ere Agripa, drugi čovek u Avgustovom Rimu, na Irodov poziv došao u Jerusalim čiji mu je narod klicao, priča se da je nakon razgledanja grada uzviknuo kako nikad nije video nešto toliko vredno svake hvale kao ovaj hram, koji se rečima ne može opisati.⁴⁰

Prilikom početka obimnih radova, kralj je pred Narodnom skupštinom u Jerusalimu izneo motiv svojih napora:

³⁹ Josif, *Jevrejske starine* 8, 258 i dalje.

⁴⁰ Filon, *Legatio*, 295; uporedi Plinije, *Istorija prirode* 5, 70 o Jerusalimu: *Longe clarissima urbs Orientis non Iudaeae mondo*. O hramu: T. Buzink, *Hram jerusalimski*, Drugi tom, 1970 i dalje; o istoriji Jerusalima od Aleksandra do 66. godine, temeljno: M. Hengel, *Jerusalim kao jevrejski i helenski grad*, u: *Helenizam*, izdavač B. Funk, 1995, str. 269–306.

hteo je da učini ono u čemu su preci zakazali i da dovrši hram, pošto ga je milost božja učinila regentom i pošto je dugovao zahvalnost za mnoge milost koje mu je Jahve ukazao. Pritom je svakako mislio ozbiljno, pogotovo što se Irod nadao i da će izgradnjom hrama ublažiti gnev svojih protivnika, koji su ga osuđivali kao oskrvnitelja vere Moj-sijeve. Bio je siguran da će tako monumentalno delo uvećati njegovu slavu i ugled njegovog carstva među Jevrejima u dijaspori i u provincijama. Isti cilj imali su i bezbrojni pokloni i zadužbine koje je podelio mnogim gradovima na čitavom helenističkom istoku i koji su ga učinili jednim od najvećih dobrotvora njegovog vremena.⁴¹

Irod je umro 4. godine nove ere, u 69. godini, proživевši 36 godina kao vladar. Ako je neko, napisao je Flavije Josif na njegovom grobu, „bio miljenik sreće, to beše on. Kao čovek iz naroda, stekao je kraljevsku krunu koju je zadržao mnogo godina i predao svojim naslednicima; samo u porodici bio je više nego nesrećan.“⁴² Tako je zaista i bilo. Smrt od njegove ruke požnjela je groznu žetvu među njegovim najbližima. „Bolje je biti Irodova svinja nego Irodov sin“⁴³, podsmevao se Avgust, brojeći mrtve i dobro znajući da kralj, kao Jevrejin, ne jede svinjetinu.

Poslednji je umro Antipater, njegov prvenac. Irod je pogubljenje naredio sedam dana pre svoje smrti, optuživši ga da kuje zaveru kako bi ubio oca. U svom poslednjem testamentu, sedmom po redu, Irod je carstvo podelio trojici preostalih sinova, dobro znajući da je njegova poslednja

⁴¹ Ginter, *Irod*, str. 209 i dalje; Bringmann, već navedeno, str. 129 i dalje. (Oba izvora govore pre svega o Irodovim građevinskim aktivnostima i zadužbinarstvu.)

⁴² Josif, *Judejski rat* 1, 665.

⁴³ Makrobije, *Saturnalijski* 2, 4, 11.

volja mrtvo slovo na papiru ako je Avgust ne prizna. Stoga su prinčevi pohrlili u Rim i poklonili se pred carem, moleći ga za svoje nasledstvo.

Naslednici, stranci u sopstvenoj kući

Moljakanje im ne beše uzalud. Arhelaj je dobio Idumeju, Judeju i Samariju, oko polovine starog carstva. Ali morao je da se odrekne kraljevske titule i zadovolji titulom „etnarha“, kneza jevrejskog naroda. Filip je postao tetrarh bivšeg Severnog carstva, dok je Antipa zagospodario Galilejom i Perejom. Avgust je očigledno s nepoverenjem pratio nastanje Irodovog carstva, ali dok je u njegovu odanost bio ubeđen, sinovi mu nisu ulivali previše poverenja. Stoga je državu razbio, i to uspešno – ili bar donekle uspešno. Filip je svojom teritorijom, nastanjenom različitim plemenima, mirno vladao 37 godina, nikada je nije napuštao i važio je za vladara koji brine o svojim podanicima. Antipa je vladao 43 godine i ugledao se na oca, te je Tiberijadu na Galilejskom jezeru, grad grčkog lika sa stadionom i hipodromom, proglasio za prestonicu; na proteste pobožnih nije se obazirao. Jevanđelisti ga osuđuju kao bezbožnika jer je naredio pogubljenje Jovana Krstitelja (str. 62). Do kraja Neronove vladavine nijedna vladarska porodica na palestinsko-sirijskom istoku nije posedovala tako široke teritorije kao Irodovi potomci.

U Judeji su, međutim, nastupile užasne godine. One su o Irodu i rimskoj politici na istoku izrekle konačan sud. Rimski vladari davali su i uzimali po svom nahođenju, a prema sudbini naroda kojima su gospodare postavljali po svojoj volji behu ravnodušni. Rim se, kako je Vergilije uvećavao svog cara i potomstvo, iz dubina istorije do svetske sile uzdigao jer je doneo mir, dobre običaje i zakone, jer je gušio

pobune i bio milostiv tamo gde vidi pognutu šiju.⁴⁴ Narod Judeje kleo se da ništa od toga nije istina.

Već nekoliko dana posle Irodove smrti u Jerusalimu su izbili veliki nemiri, koji su na proslavi Pashe zahvatili i mnoštvo hodočasnika. Arhelaj, koji se spremao za odlazak u Rim i nije caru mogao da prizna da se zemlja koju je želeo nalazi u stanju pobune, upotrebio je redovnu vojsku i ugušio ustanak – pobivši hiljade ljudi. Nametnuti samrtni mir ubrzo se pokazao kao varljiv. Još na putu u Italiju dželat u sopstvenog naroda stigla je vest o novim borbama, koje su na posletku prinudile na intervenciju Kvintilija Vara, nameznika Sirije od 6. godine pre nove ere i komandanta četiri legije. Intervencija je bila uspešna, a za sobom je ostavio jednu legiju – prokonzulu koji se povukao izgledalo je da će biti dovoljna da bi se držao Jerusalem.

Prokurator Sabin, koji je do odluke o nasleđivanju prestola trebalo da upravlja zemljom, činio je, međutim, sve da tu nadu uništi. Njegovo nerazumevanje situacije (i pohlepa koja ga je nagonila da posegne za kraljevskim blagom) ponovo je izazvalo teške nemire. Tri jevrejske vojne formacije zatvorile su ga u grad i pošlo im je za rukom da se održe u žestokim uličnim borbama.

Zapenio od besa, Var se spremao da sa svojim snagama ponovo krene u Palestinu. Tamo su pak predvodnici pobunjenika našli прибежиште kod osiromašenog seoskog stanovništva i nadali se kraljevskom dostojanstvu, ili sanjali o ponovnom uspostavljanju carstva Davidovog. Glave im behu pune vizija o kraju vremena, a nada da će od Boga poslani kralj osloboditi svoj narod nepravde i nasilja jedva da je uspevala da ih ublaži. „I tako je Judeja“, uzdisao je hroničar ovih zbivanja Flavije Josif, „postala prava razbojnička

⁴⁴ Eneja 6, 847 i dalje.

jazbina, a gde god bi se neka grupa pobunjenika udružila, birali su kraljeve koji su zemlji donosili nesreću. Jer dok su Rimljanima pričinjavali tek neznatnu štetu, među sopstvenim narodom pustošili su i ubijali na sve strane.“⁴⁵

Kada je Var stigao sa svojim legijama i našao se umešan u žestoke borbe, ustanak je ugušio s velikom surovošću. Dve hiljade buntovnika, što nevinih, što krivih, na krstu je ispaštalo sulud pokušaj da izazovu svetsku silu. Natovaren obilnim plenom, Var se ubrzo vratio u Rim: „Kao siromašan čovek je došao u bogatu Siriju, a kao bogat čovek otišao iz siromašne Sirije.“⁴⁶ Svojim naslednicima ostavio je kobni nauk da se nepokornom jevrejskom narodu može stati na kraj samo terorom, i da su masovna raspeća najbolje sredstvo za to. Drugi su taj nauk sledili, sejući novu mržnju. Prokonzul pozvan da ugasi vatru podmetnuo je novi požar.

Kada je Avgust nakon dužeg oklevanja konačno povukao potez, i vlast nad Irodovim carstvom podelio njegovim sinovima, već beše prekasno. Jedino što je po mišljenju jevrejske aristokratije još moglo da se učini caru je predočilo pedeset predstavnika Saveta starešina. Avgust ih je, na Varovo insistiranje, primio na pregovore o budućnosti Judeje, prihvatajući činjenicu da uživaju podršku brojnih Jevreja nastanjenih u Rimu. Najpre su mu se ogorčeno požalili na Irodovu vladavinu i prve odluke njegovog sina da bi ga na kraju zamolili da judejsku kraljevinu potpuno ukine a zemlju uredi kao deo provincije Sirije.⁴⁷

⁴⁵ *Jevrejske starine*, 17, 285; Bringmann, na navedenom mestu, str. 99 i dalje.

⁴⁶ Velej Paterkul 2, 117, 2.

⁴⁷ Josif, *Judejski rat* 2, 91. O idejama jevrejskih pregovarača vidi i E. Baltroš, *Pax Augusta versus bellum Iudaicum*. Rim i Judeja u ranom principatu, u: *Kolokvijum iz stare istorije povodom 70. rođendana J. Blajkena*, izdavač Th. Hantos, 1998, str. 213 i dalje.

Ali dotle još ne beše došlo. Iz pijeteta prema starom prijatelju, ili pak nemajući pravu predstavu o prilikama u zemlji, Avgust se odlučio za Arhelaja. Samo nekoliko godina kasnije bio je, međutim, prinuđen da uvidi da je pogrešio. Predstavnici judejske i samarijske aristokratije ponovo su se pojavili u Rimu, iznoseći žalbe koje se nisu mogle opovrći. Neuspešnog vladara, optuženog da je despot, Avgust je oterao s položaja i proterao u daleku Galileju; tamo je i umro, 18. godine nove ere. Ako je verovati svetom Hijeronimu, kod Vitlejema su posetiocima pokazivali njegov grob.

3. Judeja kao provincija

Šeste godine nove ere, namesnik Sirije Publije Sulpicije Kvirinije dobio je naređenje da Judeju uredi kao provinciju, da zapleni Arhelajevu imovinu i sprovede popis stanovništva i procenu imetka: „Ali i Kvirinije dođe u Judeju, koja bejaše postala deo Sirije, da bi procenio njeno bogatstvo i rasprodao dobra Arhelajeva.“⁴⁸ Ostvarilo se ono što su deset godina ranije jevrejski izaslanici u Rimu tražili. U Rim ih je tad odvela nada da će vladavina Jevrejima naklonjenog Avgusta biti blaža od vladavine u krvi ogrezlog Iroda i njegovih sinova. Verovali su da Rim neće dirati unutrašnju autonomiju podanika, kao i u drugim provincijama, i da će im ostaviti stare privilegije – život po njihovim zakonima, poštovanje sabata, prikupljanje poreza za hram i oslobađanje od vojne službe. Osim toga, nadali su se i da kralj ubuduće neće biti gluv za njihove nevolje i da će nastaviti da štiti njih i Jevreje u dijaspori.

⁴⁸ Josif, *Jevrejske starine*, 18, 1–6.

Kao rimski službenik dobro upoznat s prilikama na istoku, Kvirinije je nastupio oprezno. Kao što se od njega i očekivalo, gradovima je ostavio samoupravu i potvrdio je funkcije Saveta starešina (Sinedriona). Sinedrion je zastupao duhovne interese svih Jevreja, a tamo gde se nisu mogli razdvojiti od svetovnih, naročito u gradu Jerusalmu, zastupao je i ove potonje. Vera, običaji i pravo ležali su u njegovim rukama, sve dok ne zadiru u rimske interese. Okupaciona vojska imala je naređenje da svoja obeležja s carevom slikom ostavi u garnizonima ukoliko bude raspoređena za Jerusalm. Car je ipak dobijao ono što ističe njegov autoritet i predanost njegovih podanika: na brdu Moriji, gde se nalazio hram „najvišem bogu“, svakodnevno je goreo plamen žrtvenika na kome su za njega na žrtvu prinošeni jedan bik i dva jagnjeta. Kada je 66. godine ta vatra ugašena, sirijske legije dobile su naređenje za pokret.

Prvi kamen razdora postao je popis stanovništva, sproveden 6. godine nove ere i neophodan za buduće prikupljanje poreza. Otpor protiv toga se povećavao ne samo zato što je predstavljao opterećenje već i zato što je smatran bezbožnim. Izvesni Juda Galilejac izgovorio je ono što su mnogi Jevreji i te kako rado prihvatili: „Proglasio je da je svetogrđe ako nastave da plaćaju porez Riljanim i ako osim Boga priznaju ma kakvog smrtnog gospodara.“⁴⁹ Stoga je svakom verniku naloženo da se bori za Boga i njegovo pravo, jer će ovaj „samo tad biti spreman da im pomogne“. Osim toga: „Zemlja je moja“, objavio je Gospod, a kralj David je kažnjen kad je prebrojavao narod da bi ga oporezovao.⁵⁰ Ponovo je započela da kruži priča da će se Bog boriti na strani ustanika.

⁴⁹ Josif, *Judejski rat*, 2, 8, 1 i dalje.

⁵⁰ Josif, *Judejski rat*, 2, 8, 1 i dalje.

On to, međutim, nije učinio. Njegovi anđeli su mirno gledali kako odabrani narod bira put koji vodi u propast. Ponovo je bilo ustanaka, ponovo su sveti ljudi zvali u rat, pozivajući se na Jehovine zapovesti, ponovo je proklinjala nada u mesiju. Ideja o kralju koji bi, kao spasitelj, učinio kraj društvenoj bedi i političkom haosu ponovo se javila u glavama siromašnih i bogatih. Pritom nisu samo krotki na zemlji bili ti koji su očekivali čudesna zbivanja, spremni da strpljivo broje dane dok ona ne nastupe. Nada siromašnih da će biti oslobođeni svoje teške sudbine prečesto se udruživala s verovanjem da će mesija za kojim su žudeli iz zemlje proterati i rimske vojnike i njihove saradnike – što beše delo koje je mogao da ostvari samo nebeskom harizmom obdareni kralj.

Mnogi su bili spremni da se vatrom i mačem bore za Božju stvar i da se odvažaju na borbu protiv rimskih okupatora, ne bi li tako ubrzali dolazak Carstva nebeskog. U izobilju je bilo proroka i proročanstava u kojima se govorilo o Mesiji, koji će kao sin Davidov i vladar Izraela osloboditi Jerusalm od pagana i uspostaviti carstvo pravednih i svetih, u kom bi trebalo da nastupe dani puni blaženstva:

„Pogledaj ovamo, o Gospode, i daj da ustane kralj Njegov, sin Davidov, u vreme koje ti izabereš, Bože, da vlada slugom tvojim, Izrailjem.

I opaši ga snagom, da smrvi nepravedne vladare, Jerusalm da očisti od pagana, koji ga žalosno gaze! Mudar i pravedan, neka bi oterao grešnike od nasleđa, oholost grešnika razbio kao glineni sud. Gvozdenom palicom pretvorio ih u prah, neka bi rečju usta svojih uništio bezbožne pagane, da beže kad im zapreti,

i da prekori grešnike zbog misli što su im u srcu...

On će tad okupiti svoj sveti narod, kojim pravedno vlada, i uspraviće plemena naroda koji Gospod, Bog njegov, učini svetim.“⁵¹

Ova stara vizija imala je prodornu moć i širila se već nakon Pompejevog ratnog pohoda. Mogla je da se pozove ne samo na proroke starog Izraela, već i na zapise iz doba Davidovog i Solomonovog. Sam Bog, kaže se već u Prvoj knjizi o kraljevima, uništava svoje protivnike i osniva carstvo Izrailjevo. Njemu služi kraljevski junak, nakon čije pobjede se vraća mir, i svako sedi pod svojom smokvom i pod svojom lozom. Pleme Judino i Izrailjevo tada će se „umnožiti kao pesak u moru“.⁵²

Na ovakve buntovničke ideje Rim je reagovao teškom rukom osvajača. Njegovi službenici progonili su sve koji su ovakvu čežnju proklamovali, i rasterivali su njihove pristalice gde god bi naišli na njih. Namesniku Judeje taj zadatak nije bio lak. Raspolagao je samo pomoćnim vojnim snagama, koje su se sastojale od sirijskih i grčkih najamnika i mrzele sve Jevreje, pošto su poslednji hasmonejski kraljevi pokorili i porobili okolne sirijske i grčke gradove.⁵³ Uz to mu beše ograničena i sloboda odlučivanja, jer je namesnik susedne provincije Sirije uživao primat, a pritom je imao i sluha za žalbe Jevreja. On je vladao najvažnijom provincijom istoka, komandovao je brojnim legijama, pa je zato spadao u najbliže saradnike od poverenja kraljevske kuće. Za ljude takvog kova prefekt postavljen u Judeji bio je niko i ništa.

⁵¹ Psalmi Solomonovi 17, 21–26, napisani nakon Pompejevog osvajanja Jerusalema.

⁵² Prva knjiga o kraljevima 4, 20 i dalje.

⁵³ Josif, *Jevrejske starine*, 19, 356–366.

Ali ni ovi namesnici, a ni namesnici u Cezareji, nisu mogli da prekinu smrtonosni začarani krug jevrejske pobune i rimskog terora. Kada je 66. godine nove ere izbio najveći ustanak, po drugi put je propao pokušaj da se Jevreji i njihov sveti grad potčine stranoj kulturi. Antioh IV je, u savezu s delom jevrejske aristokratije, pokušao da u Judeji odomači helenistički način života – ali otpor Makabejaca je sve osujetio. Rim se trudio da svoju vlast utvrdi time što je Jevrejima dopustio poseban status – ali taj pristup je zakazao kad, od Kaligule, nijedan Jevrejin više nije bio siguran da će i dalje moći da živi po zakonima svog Boga.

U legendi o jevrejskoj kraljici Jestiri i persijskom vladaru Asviru (Kserksu), koja je napisana najverovatnije u III veku pre nove ere, savetodavac Aman stoji pred svojim kraljem, optužuje Jevreje i zahteva da budu iskorenjeni: „Ima narod rasijan i rasut po narodima po svijem zemljama carstva tvojega, kojega su zakoni drukčiji od zakona svijeh naroda, i ne izvršuju zakona carevijen, pa nije probitačno caru da ih ostavi.“⁵⁴

Asvir, međutim, odlučuje drugačije, spasava progonjene Jevreje, a njihove protivnike daje u njihove i Jestirine ruke. Tamo gde nije bilo Jestire i gde niko nije govorio o pomirenju, fanatici su još od Iroda vikali da poslušnost duguju samo Bogu. Protivargument, da to znači smrt, za ovakvo uverenje nije bio delotvoran.

⁵⁴ Knjiga o Jestiri 3, 8.